

„RAGUZÁBÓL SIET IME KIRÁLYUNK . . .”

KALAPIS ZOLTÁN

A zágrábi *Večernji list* röppentette világgá a hírt (2000. február 13-án), hogy „a dubrovniki domonkos rendnek szándékában áll” a millenniumát ünneplő Magyarországnak visszaadni (visszaszolgáltatni?) a birtokában levő Szent István koponyaacsont-ereklyét. A bejelentés mindenképpen gesztusértékű, bár ebben az esetben is ki kell várni, hogy az óhajból elhatározás, a döntésből pedig cselekvés legyen.

Egykor, a boldogabb időkben, amikor még tengerünk is volt, az ősi Dubrovnikot felkereső vajdaságiak és anyaországiak – ha netán betévedtek a dominikánusok straduni múzeumába –, rátalálhattak, felfedezhették maguknak az egyik kiállítási szekrény üvege mögött az ezüst ereklyetartóba foglalt csontmaradványt.

A múzeumi teremőr, ha magyar hangok ütötték meg fülét, azonnal a helyszínen termett, s némi információkkal szolgálatkészen a segítségükre sietett, vagy éppen diszkréten felhívta figyelmüket az ereklyére, ha észrevétlen maradt a sok kiállítási tárgy között. Nem sokat mondhatott persze, mert idekerülésének története a feltételezések homályába vész, de még Raguza előtti korszaka is csupa ellentmondás és rejtély.

Ha turisták kezében meglátta Bács (Schweitzer) Gyula *Jugoszlávia* című útikönyvét, általában elállt szándékától, mert azt megbízhatónak tartotta. Az ő nyúlfarknyi előadásának azonban volt egy fontos konkrétuma, amelyről a bedekkeríró nem informált: a domonkos rend szerzetesei 1618-ban vették fel az ereklyét leltárkönyvükbe.

Az érdeklődőnek, ha többet kíván megtudni Szent István ereklyeiről, mélyen bele kell nyúlania a századokba, kezdve az egyházépítés megszárdulásának, az első szentek felavatásának korától, azaz a XI. század második felétől, I. László király uralkodásának idejétől számítva. Az idő tájt a magyarság már felvette a kereszténységet, hitében megerősödött, a templomok viszonylag sűrű hálózata pedig lehetővé tette a többé-kevésbé zavartalan vallásgyakorlást. Ennek az állapotnak azonban volt egy árnyoldala: az új és az egyre nagyobb, egyre díszesebb Isten házai nagy hiányt szenvedtek az ereklyékben, pedig a feddhetetlen és erényes szentek földi maradványai, a kor felfogása szerint „személyes jelenlétükkel” serkentőleg hatottak a róluk elnevezett templomokban gyülekező hívők lelki buzgalmára. Ezekhez, adományok révén, csak nagy nehézségek árán lehetett hozzájutni, importálásuk is korlátozott volt, részben az ereklyeárusítás tilalma, részben pedig a „fekete piac” fejletlensége miatt.

A feltörőben levő egyház számára az „önellátás” mutatkozott megoldásnak. I. László király kért is egy felhatalmazást a pápától, hogy intézkedhessen, amely csakhamar megérkezett egy levél formájában. Ebben a szentatyá utasította az egyházi és világi hatóságokat, hogy „emeljék fel azok testét, akik Pannóniában a hit magvát elvetették, és az országot prédikációkkal vagy intézkedésekkel Istenhez térítették”.

Ekkor, azaz 1083-ban, öt magyarországi szentet avattak fel: három vértanút, vagyis a hagyományos módszer szerint (Gellért püspök, András és Benedek remete), egy önmegtartóztató királyfit (Imre herceg), és első ízben egy uralkodót, aki nem mártíromsággal érdemelte ki a felszentelést, hanem egyházteremtő munkájával (I. István).

Az első magyar király csontvázát 1083. augusztus 20-án emelték fel a székesfehérvári bazilika kriptájából. Az életrajzi ihletettségu kis legenda szerint ekkor „oly hatalmas illatár szállt fel, amilyen a körülállókat még sohasem lepte meg . . . Felemelték a felbecsülhetetlen értékű terhet, hálát adtak a mindenható Istennek, elvitték, s ezüst tartóba zárván, reá pecsétet ütöttek”.

A szentté avatott István király testi maradványai ettől kezdve vallásos tiszteletben részesültek, s megkezdték önálló életüket, amelynek folyama oly szeszélyes és ellenőrizhetetlen volt, mint annak idején a Tiszáé a szabályozás előtti éveiben. A középkorban egy-egy ereklye birtoklása nagy kincsnek számított, beszerzésük nagy kegynek minősült, olykor

azonban bectelenül is hozzájutottak: kalmárkodással, erőszakkal, tolvajlással.

Áhítatos hódolatuk már-már nem ismert határt, de ez mégse zárta ki, hogy részeire bontsák, ha éppen úgy kívánta a helyzet, még a darabolástól, a töréstől, a felszabdalástól, a szegezéstől sem riadtak vissza (István király Szent Jobbként tisztelt, mumifikált kézfejéhez valamikor a felső kar is hozzátartozott, de ezt leválasztották, s az egyik rész állítólag Lembergbe, a másik pedig a bécsi Dómba került, de később nyomuk veszett).

Az ereklyék a királyi vagy a főpapi ajándékozások, a diplomáciai kapcsolatok, a házassági szerződések, de az egyszerű adásvételek jól jövedelmező tárgyát is képezték, a háborúk idején pedig hadizsákmányként kezelték (a korabeli feljegyzések szerint István király a bolgárok ellen viselt hadjáratában nem vett részt a zsákmányolásban, de a templomok kegyzereit és az ereklyéket begyűjtette, és a székesfehérvári bazilikának ajándékozta).

István király maradványai nem kerülhették el az ereklyék általános érvényű sorsát, bár a legnagyobbaknak kijáró tisztelet övezte őket, s féltve őrzött kincsek is voltak, csaknem egyenértékűek a magyar királyságot szimbolizáló koronázási jelvényekkel. IV. Béla király az 1241–42. évi tatárjárás alatt a korona, a jogar, a koronázási kard és a királylándzsa mellett István király ereklyéit is Dalmáciába menekítette.

A Szent Jobb mellett megkülönböztetett figyelmet szenteltek a koponyacsontoknak, kiváltképp annak felső részének, a koponyatetőnek. Nincs rá bizonyíték, de minden jel arra mutat, hogy az agyvelő boltozatos burka, nem sokkal a tetem kiemelése után, egy díszes ötvösmunkába, azaz egy hermába került, amelyet a székesfehérvári koronázó templom kincseskamrájában őriztek. Ott az évszázadok során sok ereklye halmozódott fel, mintegy reprezentálva a középkori magyar királyság fényét és erejét. A Mohács előtti évtizedekben minden augusztus 20-án mintegy hatvan hermával díszítették a fő- és mellékoltárokat.

Egy újabb keletű elmélet szerint a mai szent korona felső, két egymást keresztező aranypántból álló része valójában István király fej alakú hermája volt, amelynek abroncsait a tizenkét apostol zománcba égetett alakja ékesítette, ezekből azonban kettőt levágtak, amikor összeillesztették az alsó résszel. Persze, ez csak az egyik változat a sok közül,

mivelhogy a korona eredete ma sincs megnyugtató módon tisztázva, s a két rész egyesítésének időpontja sem ismert.

A sokat vitatott felső részt egyesek szerint még II. Szilveszter pápa ajándékozta István király követeinek, de ennek valóságértéke igen csekély. Ez a feltevés főleg arra volt jó, hogy a római eredettel ellensúlyozzák a bizánci származású alsó részt, s egyúttal érzékeltessék a nyugati orientáltság győzelmét a keleti felett. Más vélemények szerint a felső rész nem más, mint egy szentelt ostyatartásra szolgáló tál fedője. A feltevések sora ennél hosszabb, lehet válogatni.

A hermára vonatkozó elképzelés azonban tetszetősnek tűnik, mert alapot ad annak a csökönyösen élő népi hiedelemnek, amely a mai szent koronát István király személyéhez köti.

A két rész egyesítését, azaz I. Géza „görög” koronájának egybedolgozását az István király koponyacsontját boltozó hermával, Györffy György történész Könyves Kálmán király nevéhez és korához köti (1095–1116). A nagy műveltségű uralkodó olvasottságával, a hittudományokban való jártasságával (trónralépése előtt püspök volt) kétségtelenül tudhatta, hogy a felségjelvénynek az ereklyetartóval való felerősítésének milyen óriási szakrális jelentősége van: ezáltal lett szent a Szent Korona. Persze, a megbízható tények hiányában a történészek felfogása ezen a téren is módfelett eltérő: még megközelítőleg sincs egyetértés a korona egyesítésének időpontjáról (ezt a XII–XV. századra teszik), mint ahogy nincs konszenzus abban sem, hogy milyen alkotóelemekből állították össze a jelenlegi koronát.

Györffy professzor okfejtését követve elmondhatjuk még, hogy a tudós Könyves Kálmán nagy tudatossággal és tervszerűséggel építgette – elődjének, Szent Lászlónak szellemében –, István király kultuszát, visszaszorítva, olykor erőszakkal is, Koppány kései híveit, akik István királyt „a németek vak eszközének”, a nyugati keresztény eszmék kritikátlan követőjének tartották. Így többek között újra megíratta Hartvik püspökkel Szent István legendáját, egyik fiát Istvánnak keresztelte, törvényalkotó munkássága során István törvényeire építkezett, s még életében úgy rendelkezett, hogy István király sírja mellé temessék. Alighanem neki sikerült kieszközölni azt is, hogy az egyház kanonizálja István királyt, ami 1106-ban a quastallai zsinaton meg is történt. Tisztelete mindaddig helyi jellegű volt, az országhatárok közé szorult.

Ebbe a sorba tartozik még az a cselekedete is, hogy a boltozatos koponyaereklye-tartónak más célú felhasználása után a koponyacsont fő részét új, a korábinál még díszesebb hermába helyeztette, s visszaszolgáltatta a székesfehérvári bazilikának, kisebbik részét pedig a Szent Istvánról elnevezett új zágrábi püspökségnek adományozta, amely a XII. század elején elkészült új székesegyház oltári ereklyéje lett.

Ezzel megkezdődött a koponyaereklye részekre bontása, amely az évszázadok során fokozatosan folytatódott.

A Zágrábba került részt, a hagyományok szerint, sikerült épségben megőrizni, s ma is a zágrábi székesegyház kincstárában őrzik egy díszes barokk hermában.

A Székesfehérváron maradt nagyobbik rész sorsa már nem ilyen egyenes vonalú. Igazi hanyattatása a Mohács utáni időszakban, Székesfehérvár 1541. évi elfoglalása után kezdődött, amikor a török feldúlta a királysírokat (az utolsó, akit Mohács után ide temettek, II. Lajos volt, „kinek testit az halászok sárba benyomták vala, hogy a terek meg ne találja”, majd a hadak elvonulása után eltemették a székesegyházban), s kifosztotta a koronázó templom felhalmozott kincseit. Ekkor tűntek el az ezüst és arany kegytárgyak, ereklyetartók, kódexek. Az ereklyetartók esetében a fosztogatókat elsősorban a nemesfémfoglatat érdekelte, bár a jelek szerint, feltűnhettek olyan keresztényekből lett muzulmánok is, akik ismerhették az ereklyékből szétszórt maradványok kereskedelmi értékét. Ezzel magyarázható, hogy egy bizonyos idő múltán a Szent Jobb, a koponyacsont egy része és más ereklye is Boszniában került forgalomba. Ennek hírért a raguzai kereskedők vitték a gazdag városállamba, s felkeltették az ottani szerzetesrendek figyelmét. Ők persze ismerték az effajta kufárkodás sok buktatóját, tudták azt is, hogy az egyház már századokkal korábban megfogalmazta a történeti hitelesség igényét, így hát kellő óvatossággal, szigorú ellenőrzés után kötötték meg az üzletet a „hitetlenekkel”, s a Szent Jobb és a koponyaereklye 1590-ben a dubrovniki dominikánusokhoz került. Az egyik is, meg a másik is ezüst ereklyetartóba, 1618-ban pedig leltárba került. A szomszédos Ferenc-rendiek hasonló úton jutottak I. László király láb-
szárcsontjához, amelyet ma is őriznek egy aranyozott lábpáncélban.

Hogy a dominikánusok ellenőrzése mennyire volt megbízható, nem tudjuk. Az ereklyék hitelességét általában nehéz megállapítani, hát még

akkor, amikor illetéktelen kezekbe kerülnek, titkos utakra tévednek, kalmár közvetítők nyereszkedésének tárgyává válnak.

Méltán nevezik a történészek ezt az időszakot az ereklyék „igazolatlan” korszakának. A tények hiányában tág tere marad a hitnek, a hipotézisnek, az ellentmondások áthidalásának.

A magyar köztudat kétszáz évig semmit sem tudott az ereklyék sorsáról, elveszettnek hitték azokat, mint megannyi más kegytárgyat és műkincset. Meglétükről az első híradásokat az osztrák diplomaták hozták a XVIII. század első felében a raguzai követjárásaik után. Ezek az információk azonban csak akkor kaptak nagyobb súlyt, amikor Mária Terézia, a magyarokhoz közeledve, egyre többször hivatkozott a Szent István-i örökségre (a magyar királyi cím mellé 1758-tól hivatalosan is visszakapta a pápától az István korából származó „apostoli” jelzőt, megalapította a Szent István Lovagrendet, a testőrséget stb.). Pray György, a forráskutató és a feltárt anyagokat közreadó történész hívta fel a császárnő figyelmét a lappangó értékek esetleges visszaszerzésének nagy, az egész nemzetet érintő jelentőségére, amit a fogékony uralkodónó azonnal magáévá tett: kiválóan beilleszthetőnek találta magyarságpolitikájába.

A XVII. században a raguzaiak – vagy ahogy akkortájt nevezték őket: a Mediterrán hollandusai –, még sikeresen őrizték városállamuk viszonylagos függetlenségét és semlegességét. Hol a töröknek, hol a velenceieknek fizettek adót, hogy zavartalanul hajózhassanak vagy mindkettőnek. Olykor egy harmadiknak is, mivelhogy egy 1684-ben aláírt szerződéssel ilyen kötelezettséget vállaltak az osztrák birodalommal szemben is, de ezt, hacsak tehették, nem teljesítették.

A XVIII. században már a franciák és az oroszok is szemet vetettek az Adriára, egyre jobban szorongatták a Raguzai Köztársaságot. A játékba újra bekapcsolódott az osztrák császárság is, s érvényesíteni kívánta az 1684. évi szerződés kitételeit. A szorongatott városállam diplomatái azonban ráéreztek arra, hogy a császáriaknak előbbre való a magyar–osztrák jó viszony ápolása az 500 aranynál. Erre a lapra játszottak, és megegyeztek Mária Terézia képviselőivel, hogy visszaadják az ereklyéket, ha Bécs eláll a régi szerződésben meghatározott 500 aranytól és egyéb követeléseitől.

A hosszadalmas alkudozások eredményeként 1769-ben visszaszolgáltatták a koponyaereklye nagyobbik részét, a kisebbiket pedig megtar-

tották az osztrákok tudta nélkül. A nagyobbik rész előbb az új koronázóvárosba került, Pozsonyba, onnan pedig a régibe, Székesfehérvárra. A titokban leválasztott darabkát a furfangos dubrovnikiai megőrizték napjainkig.

A Szent Jobbot 1771 elején vette át egy népes küldöttség, amelynek élén Mária Terézia két bizalmasa állt: gróf Grassalkovich Antal kamaraelnök és Hadik András tábornagy, a haditanács elnöke. Többszöri megállás után az ereklye a császárnőnek „a magyar nemzet iránt érzett szeretetének különös jeleként”, 1771. június 21-én megérkezett Budára, ahol fényes ceremóniával várták, Kozma Ferenc jezsuita páter, az ünnepi szónok még verssel is köszöntötte.

Most, a két évezred fordulóján egy hasonló esemény van készülöben: úgy tűnik, ha ideiglenesen is, de hazatalál első királyunk egyik idegenbe szakadt ereklyéje, azaz koponyacsontjának ezüstbe foglalt szilánkjá.

Kíváncsian várom, hogy a fejleménynek milyen jelentőséget tulajdonítanak majd ebben a mi modernnek mondott világunkban, a millenniumi évben milyen értelmezést kap, milyen eszmei szálakat bontanak ki belőle. Vajon az ökumenikus gondolat, a megbékélés szelleme kerekedik-e felül, vagy éppen a vallási és a nemzeti türelmetlenség nyílt vagy burkolt szítására adódik alkalom? Hogyan fogadják majd az emancipált és kevésbé emancipált emberek: visszafogottan-e vagy egzaltáltan? Múzeumi tárgyat látnak-e benne vagy szent ereklyét? Netán ezt is, azt is, valamilyen formában.

Az élet hamarosan megadja majd a válaszokat ezekre a kérdésekre. Hogy milyeneket, nem tudhatjuk, csak az biztos, hogy egyöntetűsége ezúttal sem számíthatunk. Nincs messze ugyanis az a várakozással teli pillanat, amelynek belső tartalmát a már idézett jezsuita páter így fogalmazta meg versében az ünneplő budai közönségnek címezve:

„Raguzából siet ime királyunk . . .”